

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARINI ATROF-MUHITGA MAS'ULIYAT XISSINI SHAKLLANTIRISH ORQALI AXLOQIY TARBIYALASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Alikulova Dilnoza Mengnarovna

Farg'ona davlat universiteti pedagogika fakulteti ta'lim tarbiya nazariyasi (boshlang'ich ta'lim)
yo'nalishi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7424064>

Annotasiya. Maqolada ekologik ta'lim, boshlang'ich maktab, o'quv jarayoni, ekologik madaniyat, mablag'lardan foydalanish, o'quv jarayoni, o'quvchilar tomonidan yaratilgan ijob, fan o'quv-uslubiy majmuasi, ona zamin.

Kalit so'zlar: ekologik ta'lim, ekologik madaniyat, axborot-kommunikasiya texnologiyalari, ta'lim kompetensiyalari.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ЧЕРЕЗ ФОРМИРОВАНИЕ ЧУВСТВА ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

Аннотация. Экологическое образование, начальная школа, образовательный процесс, экологическая культура, использование средств, образовательный процесс, творчество учащихся, научно-методический комплекс науки, Родина.

Ключевые слова: Экологическое образование, экологическая культура, информационно-коммуникационные технологии, образовательные компетенции.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF MORAL EDUCATION THROUGH FORMATION OF A SENSE OF RESPONSIBILITY FOR THE ENVIRONMENT OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS

Abstract. The article deals with environmental education, primary school, educational process, ecological culture, use of funds, educational process, creativity created by students, science educational-methodical complex, motherland.

Keywords: environmental education, environmental culture, information and communication technologies, educational competencies.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini atrof-muhitga mas'uliyat xissini shakllantirish orqali axloqiy tarbiyalashning pedagogik-psixologik imkoniyatlar mavjudligini aniqladilar, shuning uchun ta'lim jarayoni o'quvchining har bir yosh bosqichida erishgan shaxsiy rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak. uning individual va yosh imkoniyatlariga bog'liq. O'quvchi maktabga kirgan paytdan boshlab u uchun hayotga mas'uliyatli munosabat dolzarb bo'lib qoladi, uning turmush tarzi bir qator o'quvchilarga muvofiq o'zgaradi: maktabga borish; maktab o'quv dasturining barcha fanlari bo'yicha topshiriqlarni bajarish; o'qituvchining talablarini bajarish; maktab rejimi va xulq-atvor qoidalariga rioya qilish. Ushbu talablar boshlang'ich sinf o'quvchining maktabda o'qishga, xulq-atvorni o'zboshimchalik bilan tartibga solishni shakllantirishga tayyorligini hisobga oladi.

“Mas'uliyat” tushunchasi arab tilidan tarjima qilinganda “javobgarlik”, “hisob bermoqlik” ma'nolarini anglatib, biror ish, xatti-harakat oqibati, natijasi uchun javoblarlikni

anglatadi [5, 55]. O‘zbek tilida “mas’uliyat” tushunchasining muqobili sifatida “javobgarlik” tushunchasi bevosita qo‘llaniladi¹.

Ammo ilmiy o‘qituvchilarning tadqiqotlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda mas’uliyatning ma’nosini anglamaslik va mas’uliyatli shaxs qiyofasi noaniqligini aniqladi. Ko‘pchilik boshlang‘ich sinf o‘quvchilari “mas’uliyat” so‘zini boshqa shaxsiy xususiyatlar bilan aniqlaydi: “yaxshi”, “aqli”, “bemor”, “ijrochi”.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mas’uliyatni shakllantirish ularning ixtiyoriy e’tiborini rivojlantirish va bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida topshiriqlarni bajarishdagi qiyinchiliklarni engishda kuchli irodali sa’y-harakatlarni shakllantirish bilan o‘zaro bog‘liqdir. boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda beixtiyor e’tibor ustunlik qiladi va ular uchun “qiziq bo‘lmagan” materialni idrok etishga e’tibor qaratish qiyin, shuning uchun o‘qituvchilar o‘quvchilarda o‘rganishga qiziqish uyg‘otishga yordam beradigan turli pedagogik usullar va o‘quv vositalaridan foydalanishlari kerak. Shu bilan birga, shuni hisobga olish kerakki, tashqi o‘yin-kulgidan tashqari, o‘rganilayotgan material o‘quvchilar uchun qiziqarli bo‘lishi kerak va o‘quvchining o‘rganilayotgan mavzu mazmunini bilishi va qiziqishining paydo bo‘lishi. o‘quvchilarda maktabdagi o‘quv vazifalarini tushunishni shakllantirish darajasi.

Inson, ayniqsa, texnika asri davrida tabiatni o‘ziga bo‘ysundirishga harakat qilib, ba’zan unga ko‘pdan-ko‘p salbiy ta’sirlar o‘tkazib, uni batamom o‘zgartirib yubordi. XX asrda Yer yuzasi, iqlimi, o‘simlik va hayvonot dunyosida, biosferasidagi o‘zgarishlar bunga yorqin misol bo‘la oladi. Zero, “...insonning istiqbolni o‘ylamay qilgan xatti-harakatlari, ko‘r-ko‘rona qilmishlari tufayli tabiat behad ozor chekdi”².

boshlang‘ich sinf o‘quvchilar uchun o‘qituvchining ko‘rsatmalari, maslahatlari va talablari alohida ahamiyatga ega, chunki ularning axloqiy ongida imperativ (imperativ) elementlar ustunlik qiladi, shuning uchun ular o‘qituvchining ushbu talablarini ongli ravishda bajaradilar va bu me’yorlar haqidagi g‘oyalarning shakllanishiga ta’sir qiladi. Har bir o‘quvchi o‘zining xatti-harakati va sinfdoshlarining xatti-harakatlarini baholashda hisobga olinadigan xatti-harakatlar va faoliyat.

boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda mas’uliyatni shakllantirishning xususiyatlaridan biri shundaki, ularda shaxsiy sifat sifatida mas’uliyatni tarbiyalash uchun ota-onalar va o‘qituvchilarning shaxsiy namunasi katta ahamiyatga ega.

Binobarin, kattalar shaxsiy javobgarlikka ega bo‘lishi, jamiyat, boshqa odamlar manfaatlarini o‘z manfaatlaridan ustun qo‘ygan taqdirda unga mas’uliyatli xatti-harakatlar namunalarini ko‘rsatishi kerak. Va keyin, o‘quvchining boshlang‘ich sinf o‘quvchisida, mas’uliyat qiymati asta-sekin xulq-atvorda axloqiy ongda etakchi o‘rinni egallaydi.

Tabiatga yetkazilgan ozor bugun yer shari aholisini tashvishga sola boshladi. **Mas’uliyat** bilan **mas’uliyatsizlik** o‘rtasida ziddiyat tug‘ildi. Alohida ta’kidlash joizki, har qanday shaxsning atrof-muhitga nisbatan mas’uliyati unga jamiyat, jamoa tomonidan qo‘yilgan axloqiy-ekologik talablar ta’siri ostida shakllanadi.

Pedagogik amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, ular kichik yoshdagi o‘quvchilarda mas’uliyatni singdirishda samarali:

¹ O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. Ikkinchi jild. Ye – M. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –671 b

² Tulenov J., G‘ofurov Z. Falsafa. - T.: “O‘qituvchi”, 1997. - 384 b.

- sharoitlarni hal qilishda mustaqil tanlash va mustaqil harakatlarni namoyon etishda o'quvchining mustaqillik tajribasini olishga qaratilgan usullar (masalan: skautlar harakatida, sport seksiyalarida o'qitish qoidalari; o'qituvchining ijtimoiy ahamiyatga ega topshiriqlari yoki jamoa o'quvchiga, "ijtimoiy yuklar" deb ataladi);

- yangi mas'uliyatni o'z zimmasiga olgan holda unga jozibador huquqlar berishni qabul qilish (masalan, sport bo'limida o'qish sharti o'qishga yoki topshiriqqa mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishdir; unga g'amxo'rlik qilish uchun javobgar bo'lgan uy hayvoniga ruxsat beriladi. u va boshqalar);

- axloqiy sabablarga ko'ra o'quvchiga boshqa shaxs uchun javobgarlikni berishni qabul qilish, ya'ni. o'quvchi uchun ichki majburiy (masalan, biron bir mavzuda yaxshi o'qimagan do'stga yordam berish, kichikroq, zaifroqqa yordam berish va boshqalar).

Bunday usullarni XX- asrning ko'plab mahalliy olimlar to'ionidan, M.K.Hoshimova, Sh.Avazov, M.M.Ibadullayeva, N.Ashurova, G.A.Sultonova, S.D.Deryabo, A.A.Gorelov, A.Hayitov, M.Raximqulova, V.N.Sattorov, X.A.Rahmatova, P.O'.Berdanova, G.O.Komilova, M.Rahmatullayeva, N.J.Isaqulova, I.Ismatovlar ekologik ta'lim va tarbiyaning umumpedagogik va xususiy metodik jihatlari bo'yicha tadqiqot ishlarini amalga oshirganlar.

Jumladan, A.S. Makarenko, V.A. Suxomlinskiy, Sh.A. Amonashvili va XXI asr o'qituvchilari, masalan, V.V. Serikov, V.I. Selivanov, A.N. Usacheva va boshqalar. V. I. Selivanov shaxsning irodaviy fazilatlarini shakllantirishning barcha usullarini ko'rib chiqadi va to'rtta asosiy guruhga ajratadi.

- Birinchi guruhga u to'g'ri ijtimoiy xulq-atvorga mos keladigan to'g'ri e'tiqod va tushunchalarni shakllantirish uchun ishontirish usullarini nazarda tutadi (usullar suhbat, tushuntirish, o'qish, jamoaviy muhokama, tanqid va o'z-o'zini tanqid qilish shaklida amalga oshiriladi).

- Ikkinchi guruhga kerakli xulq-atvorni o'ynash uchun mashqlar shaklida amalga oshiriladigan amaliyotda mas'uliyatli xatti-harakatlarni rivojlantirish va mustahkamlash usullari kiradi.

- Uchinchi guruhga talab, rag'batlantirish va majburlash xarakter xususiyati sifatida mas'uliyatni shakllantiradigan va kuchli irodali sa'y-harakatlarning namoyon bo'lishiga yordam beradigan usullarni o'z ichiga oladi.

- To'rtinchi guruhga ijtimoiy ahamiyatga ega va axloqiy-axloqiy ma'noga ega bo'lgan o'z-o'zini tarbiyalash usullari kiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'quv faoliyatini tashkil etishda o'quvchilar o'quv topshiriqlari va keys topshiriqlarini bajarishda yuqoridagi usullardan foydalanishi mumkin, deb hisoblaymiz .

Boshlang'ich sinf o'quvchi mas'uliyatni muvaffaqiyatli shakllantirish uchun o'quvchining o'ziga ishonib topshirilgan vazifani bajarishda namoyon bo'ladigan hissiy tuyg'ulari va kechinmalari, o'z mehnatining o'zi va boshqa odamlar uchun ahamiyati va zarurligini tushunish zarurligiga e'tibor qaratadi, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida har xil faoliyat turlarida mas'uliyatning alohida namoyon bo'lishini ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

boshlang'ich sinf o'quvchilarida mas'uliyat asosan o'yin faoliyatida, mehnat faoliyatida namoyon bo'ladi va faqat o'quvchining pozitsiyasi shakllansa, ular o'zini ta'lim faoliyatida namoyon qila boshlaydi.

Bugungi kunga qadar, umumiy ekologiya, biosfera, atrof-muhit va tabiatni muhofaza

qilish; mazkur masalaning huquqiy, tibbiy va ijtimoiy falsafiy jihatlarini; muammoning umumiy pedagogik, psixologik va metodik jihatlarini ko'plab olimlar tomonidan ancha izchil, chuqur o'rganilgan.

Tabiatga muhabbat - juda keng qamrovli va murakkab his-tuyg'udir. U yuksak ruhiy va aqliy qatlamlarni o'z ichiga oladigan murakkab bir butunlikni tashkil etadi. Ayrim manbalarda ta'kidlanishicha, bu hissiyotni tarbiyalashni o'quvchilikning erta yoshidan (kursiv - bizniki) boshlash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Har bir o'quvchida o'zi yashab turgan mahalliy o'lka va O'zbekiston tabiatiga muhabbat bilan qarash, unga ko'ngil qo'yish ishtiyoqi o'sib boradi. O'quvchilikda tug'ilgan bu tuyg'u maktab yillarida rivojlanib, boyib boradi.³

Bizning tadqiqot mavzuumizga bevosita aloqador bo'lgan masalalar, ya'ni maktabgacha ta'lim yoshidagi o'quvchilarni tabiat bilan tanishtirish, ularga ekologik ta'lim va tarbiya berish masalalarining turli jihatlarini N.F.Vinogradova, G.O.Komilova, M.M.Markovskaya, S.N.Nikolayeva, N. Ravshanova, M.R.Xalilova, L.Sh.Shonosirova, P.Yusupova kabi pedagog-tadqiqotchilarning ishlarida, ular yaratgan qo'llanmalarda o'z aksini topgan. Xususan, tabiat vositasida estetik tarbiyalashning metodik qo'llanmalarida o'z aksini topgan.

Binobarin, o'yin faoliyati boshlang'ich sinf o'quvchining shaxsiy xususiyati sifatida mas'uliyatni shakllantirishning samarali vositasi bo'lishi mumkin va o'yin shaxsni rivojlantiruvchi vaziyatni yangilash vositalaridan biri bo'lib xizmat qiladi. O'yin davomida yosh o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirish to'g'ridan-to'g'ri majburlashning yo'qligi, bag'rikenglik, o'z nuqtayi nazari va xato qilish huquqini ta'minlash, tanlash erkinligi, hamkorlik qilish imkoniyati va boshqalar bilan bog'liq.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirishning yana bir xususiyatini ajratib ko'rsatamiz – mas'uliyat, birinchi navbatda, ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatda shakllanadi, chunki mas'uliyat insonning o'quvchilarga muvofiq harakat qilishga tayyorligi va qobiliyati sifatida talab qilinadi. unga oilasi, jamiyati, jamoasi tomonidan yuklangan.

1-sinf o'quvchilariga beriladigan ekologik ta'lim va tarbiya mazmuni ishlab chiqilgan. Maktabgacha ta'lim muassasalarida esa shu hajmdan olinadi. 1-sinfda o'quvchilar "suv, havo, tuproq, o'simlik-hayvonot dunyosi, insonlarning tabiat bilan munosabatini ifodalovchi rasmlar, she'r, topishmoq, maqol va boshqa turli matnlar orqali tanishadilar. Tabiat bilan tanishuv jarayonida tabiatni muhofaza etish, uni avaylash, asrash, unga mehr-muhabbat bilan qarashga o'rgatiladi va «uvol», «isrof», «savob», «nobud» kabi so'zlarning lug'aviy ma'nosigina emas, balki amaliy ahamiyati anglatiladi»⁴

Boshlang'ich sinf o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirishning o'ziga xos xususiyati shundaki, darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'qituvchi o'quvchilarga mustaqil ravishda qaror qabul qilish imkoniyatini berishi kerak, buning uchun ular javobgar bo'ladilar. Buni o'qituvchi quyidagi vositalar yordamida amalga oshirishi mumkin: keys usuli (aniq vaziyatlar usuli); ijodiy vazifalar; kichik guruhlarda ishlash (mas'ul shaxsni tanlash yoki guruhdagi funksiyalarni taqsimlashni o'z ichiga oladi); munozaralar; biznes, o'quv yoki rolli o'yinlar; muammolarni hal qilish va muhokama qilish uchun trening.

³ Belskaya Ye.M., Grigoryans A.G. Tabiatshunoslikni o'qitish. - T.: "O'qituvchi", 1991. - 184 b.

⁴ Ashurova N. Umumiy ta'lim qishloq maktabi o'quvchilarida o'zbek milliy qadriyatlarini tarbiyalashning ba'zi masalalari. - T.: RO'MM, 1994.-22 b.

O'quvchilarda mas'uliyat va mehnatsevarlikni rivojlantirish uchun oila va boshlang'ich sinf o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirish xususiyatlari bilan bog'lash mumkin, chunki bu yoshda o'quvchilar uchun ota-onalarning kelishilgan harakatlarini ko'rish muhimdir. va o'quvchilarga qo'yiladigan talablarda o'qituvchilar. Shundagina o'quvchilarda kattalarning ularga qo'ygan bu talablari adolatligiga ishonch hosil bo'ladi, o'quvchilar intizomli, uyushqoq va mas'uliyatli bo'lib qoladilar. Agar oila va maktab talablarida birlik bo'lmasa, o'qituvchi va ota-onaning obro'-e'tibori yo'q, o'quvchida ularga hurmat yo'qoladi, bu esa kichik yoshdagi o'quvchilarda biznes va o'qishga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishga salbiy ta'sir qiladi. Shunday qilib, o'qituvchi teng ishtirokchilar – o'quvchi, o'qituvchilar, oila bilan yagona pedagogik maydonni qurishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirishning yana bir xususiyati – ular tomonidan mehnat topshiriqlarini bajarishini ta'kidlash kerak. Mas'uliyatni shakllantirishga boshlang'ich sinf o'quvchilarning ixtiyoriylik asosida mehnat faoliyatiga jalb etilishi ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mehnat faoliyati jarayonida kichik maktab o'quvchilari o'zlarining mehnat faoliyati, mustaqilligi uchun ijtimoiy motivlarni rivojlantiradilar, o'quvchi o'z mahoratini va o'rtoqlarining ko'nikmalarini obyektiv baholashni o'rganadi, o'z-o'zini hurmat qilish ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatni amalga oshirish bilan bog'liq. Natijada, xulq-atvor xususiyatlari – mehnatsevarlik, qat'iyatlilik, mas'uliyat shakllanadi.

O'quvchilarning shanbaliklarda ishtirok etishi, maktab hududida topshiriqlarni bajarish, yopiq o'simliklarni ko'paytirish va parvarish qilish, mehnat maydonchalarida, kutubxonachiga yordam berishda mas'uliyat hissi shakllanadi. Kichik maktab o'quvchilarining mehnat faoliyati standart va nostandart shakllarda, o'yin faoliyati elementlari yoki zamonaviy aloqa vositalaridan, to'ldirilgan reallik texnologiyasining elementlaridan, muvofiq vazifalarni bajarish va hokazolardan foydalangan holda amalga oshirilishi kerak.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchi maktabdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirishda quyidagi xususiyatlarni hisobga olish kerak:

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarda beixtiyor e'tibor hukmron bo'lib, ular uchun "qiziq bo'lmagan" materialni idrok etishga e'tibor qaratish qiyin, shuning uchun o'qituvchilar o'quvchilarda bilim olishga qiziqishni uyg'otishga yordam beradigan turli pedagogik usullar va o'quv vositalaridan foydalanishlari kerak.

- sinfdan tashqari mashg'ulotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarda mas'uliyat hissini shakllantirish kognitiv, hissiy-qadriyat va xulq-atvor komponentlari asosida amalga oshirilishi kerak.

Shaxsni shakllantirish va mas'uliyatli munosabatni shakllantirishda tanlash vaziyatini yaratish, o'z qarorini qabul qilish muhim ahamiyatga ega .

- Boshlang'ich sinf o'quvchida mas'uliyat o'qituvchining ijtimoiy foydali faoliyati va topshiriqlarini bajarishdan ma'naviy qoniqish yoki norozilikning hissiy tajribasi orqali namoyon bo'ladi, shuningdek, topshiriqni bajarishga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish muayyan ta'sirlar yoki ta'sir ko'rsatishi mumkin. topshiriqni bajarishda faoliyat namunasini ko'rsatish.

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirish muvaffaqiyatiga asosiy irodaviy fazilatlarining shakllanishi ta'sir qiladi, masalan: o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi qadrlash va o'zini o'zi tashkil qilish.

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ijodiy faoliyatining namoyon bo'lishiga interfaol usullar va shakllar, shuningdek nostandart yondashuvlar yordamida erishish mumkin.

- Boshlang'ich sinf o'quvchilari faqat ixtiyoriylik asosida va o'quvchilarning xohishiga ko'ra sinfdan tashqari ishlar jarayonida mehnat faoliyatiga jalb qilinishi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirishning ko'rib chiqilgan xususiyatlarini sinfdan va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda kichik yoshdagi o'quvchilarda mas'uliyatni shakllantirishning pedagogik shartlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda hisobga olish kerak.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2009. – 36 b.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, “Xalq so'zi”, 2020-yil 24-sentyabr, 202 (7704)-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019-yil 30-oktyabrg'.
4. Avezov Sh. O'quvchi shaxsida ekologik madaniyatni tarkib toptirish haqidagi masalaga doir / O'quvchi shaxsining axloqiy xislatlari-ni shakllantirish: Ilmiy ishlar to'plami. - Toshkent, 1991. -B. 62-67.
5. Kuchkinov A.Yu. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatni e'zozlash ruhida tarbiyalash. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma – T.:, “Fan va texnologiya”, 2012, 88 bet.
6. Kuchkinov A.Yu. Sinfdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarni tabiatni e'zozlash ruhida tarbiyalash texnologiyasi. Boshlang'ich ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuv respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari 2019-yil 15-noyabr. B. 189-192.